

ATATÜRK'ÜN İZMİR ZİYARETLERİ VE VEFATININ İZMİR'DEKİ YANKILARI

Melih TINAL*

Özet

Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından hastalığının ağırlaştığı günlere kadar birçok yurt gezisine çıkmıştır. Tarihler, bu gezilerin Türkiye Cumhuriyeti için dönüm noktaları sayılabilecek günlerde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu gezilerde halk ile iç içe olan Atatürk, basın gibi kamuoyunu etkileyebilecek kurumlarla da görüşmelerde bulunmuştur. İzmir, Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamında önemli yeri olan kentlerden biridir. Kurtuluş Savaşı'nda ilk kurşunun Şehit Gazeteci Hasan Tahsin tarafından İzmir'de atılmasının yanında; kent, Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım'ın kabrini barındırmaktadır. Atatürk'ün ilk ve son eşi Lâife Hanım da, İzmir'in tanınmış ailelerinden Uşakızadelere mensuptur. 10 Kasım 1938 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı, tüm yurdu olduğu gibi İzmir'i de yasa boğmuş ve İzmir halkı üzüntüsünü düzenlenen törenlerde dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, İzmir, 10 Kasım, İzmir Basını.

ATATÜRK'S İZMİR VISITS AND THE EVENTS TAKING PLACE IN İZMİR IN THE AFTERMATH OF HIS DEATH

Abstract

İzmir is one of the significant cities in Mustafa Kemal Atatürk's life. Other than the first bullet being shot in İzmir by Martyr Journalist Hasan Tahsin, the city is home to the grave of Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal's mother. Latife Hanım, first and last wife of Atatürk was also a member of Uşakızade family, a prominent family of İzmir. Mustafa Kemal Atatürk has been to many trips in the country right after the War of Independence until his illness has become heavier. The dates show that the trips intensified in sensitive periods. Atatürk, who has been close to the public in this trips, made contacts with institutions which may affect the public opinion, such as the pres. İzmir as well as the whole country, mourned the death of Gazi Mustafa Kemal Atatürk on 10 November 1938 and people of İzmir expressed their sadness in organized commemorations.

Keywords: Atatürk, İzmir, 10 November, İzmir Press.

* Yrd. Doç. Dr.; Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Giriş

Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Türk Devrimi'nin, Türk Milleti tarafından benimsenmesinde, O'nun Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından uygulamaya başladığı halkıyla iç içe olma politikası gereği gerçekleştirdiği yurt gezilerinin önemli payı bulunmaktadır¹. Atatürk'ün yurt gezilerinin başlıca amacı; bir taraftan yeni Türk Devleti'nin temel nitelik ve değerlerini tanıtmak², diğer taraftan da yıllardır zor koşullar altında yaşayan ve aralıksız savaşlarla artık iyice yorgun düşen Türk milletinin, başta ekonomik olmak üzere, birçok alandaki sorunlarını yerinde görüp, inceleyerek gerekli önlemleri almak düşüncesiydi.

1923 yılı Ocak ayı ile 1938 yılı Mayıs ayı arasındaki 15 yılı aşkın sürede birçok yurt gezisine çıkan Atatürk'ün en sık ziyaret ettiği kentlerden biri de İzmir olmuştur³. 15 Mayıs 1919 günü yaşanan işgal ile Türk milletinin elinden alınmak istenen *Güzel İzmir*, işgale karşı ilk kurşunun atıldığı, dolayısıyla, ulusal bağımsızlık mücadelesinin başlatıldığı kenttir. İzmir; ulusal bağımsızlık savaşının başlatılması, işgal süreci ve kurtuluştaki simge bir önem ve değer taşımasının yanında, annesi Zübeyde Hanım'ın burada vefat etmesi ve defnedilmesi ile eşi Latife Hanım'ın İzmirli bir aileye mensup olması nedenleriyle O'nun duygusal yaşamında da oldukça anlamlı ve önemli bir değere sahiptir.

I- Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri

Bugünkü bilgilerimize göre Atatürk'ün İzmir'e ilk ziyareti 1905 yılında gerçekleşmiştir⁴. Bu ilk ziyaretle ilgili olarak Atatürk şöyle bir değerlendirme yapmıştır: "*Benim İzmir'i ilk gördüğüm gün, okuldan çıkarılarak sürgün yerine gittiğim gündür. Bu güzel memlekette, sürgüne giderken birkaç saat geçirmiştım. O zaman bu güzel rıhtımı, baştanbaşa, bize can düşmanı olan yabancı milletlerden olanlarla dolu görmüştüm. O zaman karar vermişim ki; İzmir, gerçek asil ve soylu Türk İzmirliilerden gitmiştir; fakat ne acıdır ki, o tarihte gerçeği açıklamama imkân yoktu*"⁵.

Söz konusu dönemin anlatımına uygun olarak, Mustafa Kemal Bey'in İzmir'i ikinci ziyareti 1907'de, Suriye'deki görevinin ardından yeni görev yeri olan Selânik'e gidişi sırasında, yolcusu olduğu geminin İzmir Limanı'na uğramasıyla gerçekleşti⁶. Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün Dışişleri Bakanı olarak anılacak olan

- 1 Atatürk'ün yurt gezileri için bkz. Mehmet Akif Tural, "Cumhurbaşkanı Halkın Arasında Atatürk'ün Yurt Gezileri", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.s.371-393; Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998; Ertuğrul Zekai Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurt İçi Gezileri (1922-1931)*, Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- 2 Nezahat Özcan, "Atatürk'ün Kastamonu Ziyareti ve Bu Ziyaretin Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIX, S.57, Kasım 2003, s.3.
- 3 *Atatürk'ün Yanı Başında Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ullusu'nun Hatıraları*, (der.: M. Kemal Ullusu), Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.101.
- 4 Necmi Ülker-Vehbi Günay-Latif Daşdemir, *İzmir'in Sevinç Günleri, Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri*, Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir, 2009, s.11; Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul, 1967, s.86.
- 5 Ahmet Gürel, "Gazi'nin İzmir Günleri", *İzmir Tarih ve Toplum*, S.3, Aralık 2008, s.8.
- 6 Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri - Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar*, Atatürk

Dr. Tevfik Rüştü Aras, Mustafa Kemal Bey ile 1907 yılında İzmir'de karşılaşmalarını ve bu karşılaşmanın kendi yaşamındaki etkisini anlatırken "1907 sonbaharında İzmir Hastanesinin nisaiye kliniğinde göreve başladım. Ayrıca hususi bir muayenehane açtım. Bütün çalışmamı mesleğime hasretmiştim. Bir tesadüf bütün hayatımı değiştirdi. Konak Meydanı'ndaki bir kıraathanede Erkân-ı Harp Kolağası Mustafa Kemal Bey'le karşılaştık. 1905'de Beyrut'ta tanışmıştık. Şam'dan Selânik'e giderken İzmir'e uğramış(...) İzmir'deki tesadüf benim hayatımın bir dönüm noktası oldu. O gün memleketin hali konusunda ikimiz de içimizi döktük(...) Konak Meydanı'ndaki kıraathaneden o gün vatanını sevenlerin artık harekete geçmesi zamanının çoktan gelmiş olduğu kanaatini paylaşarak çıktık"⁷ şeklinde bir değerlendirme yapar.

Çağdaş araştırmalara yansdığı biçimiyle Türk Kurtuluş Savaşı'ndan önce Mustafa Kemal'in son⁸ İzmir ziyareti 22 Eylül 1913 tarihinde gerçekleşmiştir⁹. Bu ziyaretinde yanında Dr. Tevfik Rüştü Bey de bulunmaktadır¹⁰. Atatürk'ün değer verdiği bestekârlardan biri olarak cumhuriyet döneminde sık sık Çankaya Köşkü ve Dolmabahçe Sarayı'na davet edilen Dr. Şükrü Şenozan hatıralarında Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal Bey'i evinde misafir ettiğini belirtmektedir¹¹.

Bilindiği gibi; Mondros Mütarekesi sonrası süreçte Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa üçlüsünce kışkırtılarak, onların himayelerinde Türkiye'ye saldırısına göz yumulan Yunanistan 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmiş; ama, aynı İzmir Millî Mücadele'nin işaret fişeginin ateşlendiği yer olmuştur. İzmir'in kurtuluşundan sonra, 10 Eylül 1922'de, İzmir'e giren¹² Mustafa Kemal Paşa kente dördüncü kez gelmiş olmaktadır. Mustafa Kemal, önce Karşıyaka'daki İplikçizade Köşkü'nde kalır; daha sonra ise Uşakızadelerin Göztepe'deki köşkünde uzun süreli ikâmet ederek kente gözlem ve incelemelerde bulunur¹³.

Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.23; Ülker-Günay-Daşdemir, *a.g.e.*, s.12.

7 "Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın Anıları, Atatürk'ün Kaybettiği Tek Savaş", (yay. haz.: Sadun Tanju), *Hürriyet*, 10-11 Kasım 1987; Bayur, *a.g.e.*, s.23.

8 Kolağası Mustafa Kemal Bey 1911 yılında İtalyanların Trablusgarb'ı işgal etmesi üzerine işgale uğrayan bölge halkını İtalyanlara karşı silahlandırmak ve askerî eğitim vermek amacıyla bölgeye gönderilmiş ve bu yolculuk sırasında bir süre İzmir'in Urla ilçesinde konaklamıştır: Nuyan Yiğit, *Atatürk'le 30 Yıl*, İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s.s.27-28.

9 Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1872-1922*, C.I, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2001, s.235.

10 Bayur, *a.g.e.*, s.57.

11 Ülker-Günay-Daşdemir, *a.g.e.*, s.16.

12 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s.343; Kemal Arı, *İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin: Üçüncü Kılıç*, Genişletilmiş 3. Baskı, Zeus Kitabevi, İzmir, 2009, s.s.287-288.

13 Andrew Mango, *Atatürk*, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000, s.s.338-339; Kocatürk, *a.g.e.*, s.345; Atatürk'ün yaveri Salih Bozok anılarında Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'in kurtuluşu sonrasında kente konakladığı evlerle ilgili şu bilgilere yer vermektedir: "İzmir'in işgalinde bir gece Karşıyaka'da kaldık. Deniz çok fena kokuğu için orada daha fazla kalamadık. M. Kemal Paşa Hazretleri'nin ikametleri için bazı köşkler, konaklar gösterilmişti. Bu arada Uşakızade Muammer Bey'in evi de vardı. Paşa hepsini birer birer gezerek gördükten sonra rıhtımda bir doktorun binasında ikamet etmeyi tercih ettiler. Muammer Bey'in evine gittiğimiz zaman bizi Latife Hanım karşılamıştı. Pederi ile validesi ve kardeşleri Avrupa'da bulduklarından Latife Hanım büyük validesi ile yalnız olarak evde oturuyormuş. Latife Hanım aydın bir kız olduğu için ifadeleriyle ve her türlü bilgi, görgü, tutum ve davranışlarıyla Paşa'yı memnun etmişlerdi. Fakat M. Kemal Paşa her nedense orada kalmak istememişlerdi. Rıhtımda karargâh itti haz ettiğimiz binaya naklettikten bir iki gün sonra İzmir'de büyük bir yangın çıktı. Ve bizim ikamet ettiğimiz binaya kadar yaklaşıncaya, oradan Muammer Bey'in evine nakletmek mecburiyetinde kaldık." : Salih Bozok, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, (yay. haz.: Can Dündar), Doğan Kitap, İstanbul, 2001, s.87.

İki hafta sonra, 24 Eylül 1922'de, kendisine İzmir Hemşeriliği verilen Mustafa Kemal Paşa¹⁴, duygularını şöyle dile getirmiştir: "İzmir'in muhterem ve hamiyetli [vatan, millet ve onur anlayışı yüksek] ahalisine, İzmir Belde ve İdare Meclisleri aracılığı ile bana İzmir Hemşeriliği ünvanını tevcih ettiğimize muttali' oldum[öğrendim]. Vatanımızın Akdeniz'e karşı nûr-ı aynı[gözü] olan düşman istilâsından tahlîsi[kurtuluşu] için bütün memleketi seve seve senelerce mihnet ve fedakârlıklara sevk etmiş bulunan İzmirimizin hemşehrileri arasında sayılmak benim için nihâyetsiz bir meserret ve mübâhât[sevinc ve mutluluk] hâsıl etmiştir"¹⁵.

T.B.M.M. Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 14 Ocak 1923'de çıktığı Batı Anadolu gezisi kapsamında İzmir'i de ziyaret etmiştir¹⁶. Mustafa Kemal; bu gezinin amacını Büyük Nutuk'unda şöyle açıklamaktadır: "İlk Meclis son senesine dâhil olmuş bulunuyordu. Yeni intihap[seçim] münasebetiyle, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyasî bir fırkaya tahvil etmeğe [partiye dönüştürmeye] karar vermiştim. Sulh takarrür ettiği [gerçekleştiği] takdirde, cemiyet teşkilâtımızın, siyasî fırkaya inkilâbını lüzumlu görüyordum. Bu hususta da halk ile bizzat hasbihal etmeği muvafık ve faydalı mütalaa ediyordum. Zaferden sonra talim ve terbiye ile iştigale başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu maksatlarla, Garbî Anadolu'da bir seyahat icra etmek üzere 14 Kânunusani [Ocak] 1923 tarihinde Ankara'dan hareket ettim. Eskişehir'den itibaren İzmit, Bursa, İzmir, Balıkesir'de halkı münasip mahallerde toplayarak uzun hasbîhallerde bulundum. Ahalinin, bana istedikleri gibi serbest sualler tevcih etmesini talep ettim. Sorulan suallere cevap teşkil etmek üzere altı saat, yedi saat devam eden konferanslar verdim"¹⁷. İzmir'i de kapsayan bu uzun Batı Anadolu ziyareti Atatürk'ün yaşamındaki önemli olaylara da sahne oldu. Bunlardan ilki annesi Zübeyde Hanım'ın vefat haberini gezinin hemen başlangıcında Eskişehir'de almasıydı¹⁸. Gezi süresince yaşanan bir diğer önemli gelişme Mustafa Kemal Paşanın, 29 Ocak 1923 günü, saat 17.00'de, İzmir'in tanınmış ailelerinden olan Uşakızadelerin Göztepe'deki konağında sade bir nikâh töreni ile evlenmesiydi¹⁹. Mustafa Kemal Paşa, nikâh töreninden birkaç gün sonra İzmir gazetecileri ile gerçekleştirdiği görüşmede; Lozan Konferansı'ndaki tıkanıklığın, emperyalist devletlerin Türkiye'nin tam bağımsızlığını tanımama eğilimlerinden kaynaklandığını, İtilâf Devletleri'nin, Türkiye'nin ve Türkiye halkının varlığının ve gelişmesinin kesinlikle zorunlu kıldığı şartları kabul ve onaylayıcı bir düşünceye henüz gelmedikleri anlaşılıyor ifadesiyle dile getirerek, Milli Mücadelede Türk ulusunun hangi devletlerle ve güçlerle, hangi tür amaç için savaştığını basın yoluyla halka bildiriyordu²⁰. Kente yakın diğer yerleşim birimlerindeki incelemeleri sonrasında, 10 Şubat 1923'de, yeniden İzmir'e

14 Eren Akççek, *Mustafa Kemal Olmak*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s.24; *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Teşrin-i Evvel 1922.

15 Ülker-Günay-Daşdemir, *a.g.e.*, s.44; Gürel, *a.g.m.*, s.10.

16 İzmir Yollarında, *Atatürk'ün Batı Anadolu Gezisi 14 Ocak 1923-20 Şubat 1923*, (yay. haz.: Mehmet Önder), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989, s.9.

17 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, 1919-1927, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991, s.523.

18 Bozok, *a.g.e.*, s.96; Mango, *a.g.e.*, s.358; Mustafa Kemal İzmir'de annesinin kabri başında şu tarihi cümleleri dile getirmişti: "Validemin medfeni [mezarı] önünde ve Allahın huzurunda aht ve peyman ediyorum, bu kadar kan dökerek milletin istihsal ve tesbit ettiği hakimiyetin muhafaza ve müdafaa için icap ederse, valdemin yanına gitmekte asla tereddüt etmeyeceğim. Hakimiyet-i Milliye uğruna canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun": Yılmaz Çetiner, *Son Padişah Vahdettin*, İstanbul, 1993, s.s.244-245, Lord Kinross, *Atatürk*, İstanbul, 1972, s.561.

19 Yiğit, *a.g.e.*, s.231; *İzmir Yollarında...*, s.13.

20 Ülker-Günay-Daşdemir, *a.g.e.*, s.63.; Mango, *a.g.e.*, s.361.

gelen Gazi, 17 Şubat 1923' de toplanan İzmir İktisat Kongresi'nin açış konuşmasında, yeni Türk devletinin benimseyeceği tam bağımsızlık ülküsü hakkında iç ve dış kamuoyuna şu bilgilerle mesaj vermek istemiştir: "...Efendiler; Tarih, milletimizin itilâ ve inhitâtı [yükseliş ve çöküşünün] esbabını [nedenlerini] ararken birçok siyasî, askerî, içtimâî sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphesiz bütün bu sebepler hadisat-ı içtimaiyede [toplumsal, sosyal olaylarda] müessirdirler. Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla alâkadar olan, o milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin tesbit ettiği bu hakikat bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde tamamen mütecellidir [gerçekleşmiştir]"²¹...

Mustafa Kemal Paşa'nın bir sonraki İzmir ziyaretinde eşi Lâfife Hanım da kendisine eşlik etmişti. 27 Temmuz 1923' de İzmir'e ulaşan Gazi, Göztepe'deki Uşakizâde Konağı'nda misafir olur ve aynı günün akşamı Hükûmet Konağı'nda şerefine verilen ziyafette üç yıldan fazla bir süre düşman işgali altında kalan İzmir halkının kendisine gösterdiği ilgi ve sevgiye şu sözler ile teşekkür eder: "Muhterem Efendiler, Bu gece İzmir halkını bi-hakkın temsil eden kıymetli heyetinizin muvacehesinde bulunmak benim için büyük bir saadet oldu. İzmir halkının geçen defa olduğu gibi, bilhassa bu defa hakkımda izhar eylemiş olduğu samimî tezahürata karşı hissettiğim memnuniyeti doğrudan doğruya kendilerine ifade etmek mümkün olamadı; fakat bunu heyet-i âliyenize arz ve heyet-i âliyeniz vasıtasile bütün halka ıblağı mümkün olacağını zannediyorum. Binaenaleyh bütün teşekküratımı heyet-i aliyenize arz ediyorum"²².

Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanlığı sıfatıyla ilk İzmir ziyareti 1924 yılı Ocak ayında gerçekleşti²³. Bu ziyareti sırasında, 16 Ocak günü İzmir San'atlar Okulu'nda²⁴ incelemelerde bulunmuş ve okulun şeref defterine şu satırları yazmıştır: "On bir ay evvel, mektebi ziyaret etmiştim. O zamanki meşhuratımla [gözle görülen şeyler] bugün gördüklerim arasında mühim, müspet farklar vardır. Çalışılıyor. Mesai ümit bahş noktaya müteveccihen şayan-ı memnuniyet bir surette yürüyor. Türkiye Cumhuriyeti bu san'at mekteplerinin tam inkişafına çok muhtaçtır"²⁵. Mustafa Kemal, Şubat ayı başlarında İzmir'de düzenlenen Harp Oyunları'nı izlemek üzere kente gelen İstanbul basınıının ileri gelenleriyle de görüşmüş ve basından Cumhuriyet idaresinin başarıya ulaşabilmesi için gereken yardımı göstermelerini istemişti²⁶.

Gazi Mustafa Kemal, 1925 yılı Ekim ayında gerçekleştirdiği İzmir gezisinde²⁷, konakladığı Naim Palas oteli yakınlarına Göztepe ve Karşıyaka semtlerinden vapurlarla gelen halka şöyle seslendi: "Ben bütün İzmir'i ve İzmirliyi severim. Güzel İzmir'in temiz kalpli insanların da beni sevdiğinden eminim. Yalnız bir tesadüf beni Karşıyaka'ya daha çok bağlamıştır. Karşıyakalılar, anam sizin bağrınızda, sizin topraklarınızda yatıyor"²⁸.

21 A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi-17 Şubat-4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.57.

22 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.80.

23 Önder, a.g.e., s.s.252-253.

24 1868 yılında açılan İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi.

25 *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Kanunusani 1924.

26 Atatürk Büyük Nutuk'unda bu gezisiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: "1924 yılı başında Ocak ayı başında İzmir'e gittim. Orada iki ay kaldım. Hilâfetin kaldırılması zamanının geldiğine orada iken karar verdim": Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, s.571; Ülker-Günay-Daşdemir, a.g.e., s.94.

27 Tural, a.g.m., s.378.

28 *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Birinci Teşrin 1925; *Ahenk*, 14 Ekim 1925; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, s.238.

Atatürk'ün bir diğer İzmir ziyareti 1926 yılı Haziran ayında yaşandı. Kendisine karşı düzenlenen suikast girişiminin açığa çıkması sonrasında İzmir'e gelen Gazi, İzmir'de kaldığı günlerde *Naim Palas* otelinde ikamet etti. 24 Haziran'da İsmet Paşa, Dr. Tevfik Rüştü Bey ve Fahrettin Altay Paşa ile birlikte Karşıyaka Spor Kulübünde incelemelerde bulunmuş ve kulübün şeref defterine şu satırları yazmıştır: "*Karşıyaka Spor Kulübüne: Karşı karşıya bulunduğum gençlik, iftihara çok sayandır. Bu gençlik muvacehesinde istikbalin kuvveti ve saadeti ne bariz görünmektedir*"²⁹. Mustafa Kemal Paşa bu ziyaretinde Bornova'daki Ziraat Mektebi'nde de incelemelerde bulunmuş ve okuldaki incelemeleri sırasında Manisa'nın Soma kazasından gelen bir öğrenciye Milli Mücadele'yle ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: "*Soma halkı Kuva-yı Milliye ordusu olarak Yunanlıları durdurdu; biz de Erzurum, Sivas ve Amasya Kongrelerini yaptık ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kurduk. Eğer Soma'da, Akhisar'da, Denizli'de Yunanlılara karşı konulmasaydı, Yunanlılar Ankara'ya bizden önce girecekti, işler güçleşecekti*"³⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1930 yılı Şubat ayında gerçekleştirdiği İzmir ziyaretinde daha önce defalarca kaldığı *Naim Palas* oteli kendisine hediye edildi³¹. Gazi, bu ziyaretinde Buca'da da incelemelerde bulunmuş ve Sarıgöllü Hasanağa'nın 1926'da satın aldığı bahçeyi gezmiştir³². Atatürk'ün 1931 yılı Ocak ayında gerçekleştirdiği İzmir ziyaretinde okul ziyaretleri önemli yer tutmuştu. 1 Şubat 1931 tarihinde İzmir Erkek ve Kız Liselerini inceledi. Türkiye'nin köklü eğitim kurumları arasında bulunan bu okullarda öğrencilerle bir araya gelerek dersleri takip etti. İzmir Kız Lisesi'nde yaptığı incelemede okulun hatıra defterine şunları yazmıştır: "*İzmir Kız Lisesinde gördüğüm intizamdan, hususuyla bilgi ve milli terbiye vermekte ve almak-taki büyük dikkat ve heyecandan çok memnun oldum. Öğrencilere teşekkür ederim*"³³. İzmir Erkek Lisesi'ndeki incelemede ise yanında bu okulun mezunlarından olan Vasıf [Çınar] Bey de bulunmaktaydı. Gazi okuldan ayrılırken okul müdürü Hilmi [Erdim] Bey'e okuldaki hızlı gelişim nedeniyle memnuniyetlerini bildirdi³⁴. Dönemin bir diğer önemli gelişmesi, Türk kadınlarına siyasî hakların tanınması idi. Mustafa Kemal, Kız Muallim Mektebi'nde³⁵ yaptığı konuşmada -ki bu konuşmasından kısa bir süre sonra Türk kadınının siyasî alanda eşitliği sağlanmıştır- konu hakkındaki düşüncelerini öğrencilere şu cümlelerle nakletmişti: "*...Türk kadınları memleketin mukadderatını millet namına idare eden siyasî zümreye girmek arzusunu gösteriyorlar. Memleketin ve milletin vatandaşlara yüklediği vazifelerin hiçbirinden, kendilerinin uzak bırakılabileceğini de düşünmüyorlar. Çünkü vazife karşılığı olmayan hak mevcut değildir*"³⁶.

29 K. Doğan Dirik, *Vali Paşa Kâzım Dirik-Bandırma Vapuru'ndan Halkın Kalbine*, (yay. dnş.: Kemal Arı), Gürer Yayınları, İstanbul, 2008, s.190; Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *Küllerinden Doğan Şehir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2003, s.48.

30 Ahmet Bekir Palazoğlu, *Atatürk'ün Okul Gezileri*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.178.

31 *Yeni Asır*, 27 Şubat 1930; Önder, a.g.e., s.255: Bina günümüzde Atatürk Müzesi olarak hizmet vermektedir.

32 *Anadolu*, 2 Mart 1930; Ülker-Günay-Daşdemir, a.g.e., s.163.

33 *Yeni Asır*, 2 Şubat 1931.

34 *Anadolu*, 2 Şubat 1931; Palazoğlu, a.g.e., s.s.257-259.

35 1922-1923 öğretim yılında 'Darülmuallimat' adıyla açılan kız öğretmen okulu.

36 *Anadolu*, 3 Şubat 1931; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1973, s.461.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, 1933 yılı başlarında gerçekleştirdiği yurt gezisi programında yer alan İzmir ziyaretinde; 1 Şubat'ta İzmir Valiliği, İzmir Şehir Komutanlığı ve Belediye'yi³⁷, 2 Şubat'ta Bornova Ziraat Mektebi ve Karşıyaka Halk Eğitim Merkezi'ni³⁸, 3 Şubat'ta da Milli Kütüphane ve İncir Kooperatifi'ni ziyaret etti³⁹. Söz konusu ziyaretinden 14 ay sonra, 9 Nisan 1934 tarihinde ise beraberinde İzzettin [Çalışlar] Paşa, Kâzım [Karabekir] Paşa, Kılıç Ali, Salih [Bozok] ve Nuri [Conker] Beyler olduğu halde İzmir'e gelen Gazi Mustafa Kemal, askeri birlik denetlemelerine ağırlık verdi⁴⁰.

1930'lu yıllarla birlikte Avrupa'daki devletlerin yayılcı politikalar gütmeye başlamasıyla, Türkiye Balkan Antantı'nın kurulmasına öncülük etmişti. Balkan Antantı'nın kuruluşu sürecinde Yunanistan ile sıkı işbirliği içerisinde olan Türkiye, yayılcı devletlerin Asya ve Afrika üzerindeki planlarının ortaya çıkışıyla birlikte benzer bir işbirliğini İran ile de gerçekleştirme arayışı içine girdi⁴¹. Bu işbirliğinin başlangıcını teşkil edecek şekilde, İran Şahı Rıza Pehlevi 1934 yılı Haziran ayında Türkiye'ye bir ziyarette bulundu⁴². Ankara'da, bölge barışı adına olumlu gelişmeler ve karşılıklı güven sağlanmasını amaçlayan görüşmeleri izleyen günlerde, Gazi Mustafa Kemal, İran Şahı Rıza Pehlevi, Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, 22 Haziran'da İzmir'e gelmişler ve kentte kaldıkları süre boyunca, Bornova Ziraat Enstitüsü⁴³, Milli Kütüphane, Kız Muallim Mektebi ve Halkevi'ni ziyaret etmişlerdir⁴⁴. 24 Haziran 1934 tarihinde İzmir'den ayrılan Gazi'nin bu ziyareti, kente yaptığı son ziyaret olmuştur.

II- Atatürk'ün Vefatının İzmir Kamuoyundaki Yankıları

Yaşamı boyunca özellikle mesleğinin getirdiği birçok sağlık sorunu yaşayan Atatürk⁴⁵, bilindiği gibi yakalandığı karaciğer rahatsızlığının, vefatından yaklaşık bir ay⁴⁶ öncesinden itibaren şiddetini arttırmasının sonucu olarak 10 Kasım 1938 saat

37 *Anadolu*, 2 Şubat 1933.

38 *Yeni Asır*, 3 Şubat 1933.

39 *BCA*, 30.10.0.0./2.11.10; *Anadolu*, 4 Şubat 1933; Dirik, *a.g.e.*, s.198.

40 *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1934; *Anadolu*, 11 Nisan 1934; Gürel, *a.g.m.*, s.14; Ülker-Günay-Daşdemir, *a.g.e.*, s.193.

41 Mehmet Gönübol-Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.106.

42 *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1934; *Yeni Asır*, 20 Haziran 1934; Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s.331.

43 1922 yılında açılan İzmir Mıntika Ziraat Mektebi.

44 Dirik, *a.g.e.*, s.198; *Anadolu*, 25 Haziran 1934.

45 Kılıç Ali, *Atatürk'ün Son Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.s.7-8; Eren Akççek, *Atatürk'ün Hastalıkları ve Ölümü*, Güven Kitabevi, İzmir, 2005, s.s.313-316.; Soyak, *a.g.e.*, s.s.721-722; Hasan Rıza Soyak Atatürk'ün yaşamı boyunca geçirmiş olduğu rahatsızlıklar hakkında şu bilgileri vermektedir: "...Sakarya muharebeleri esnasında attan düşüp, kaburga kemiklerinin kırılmasından ve bazı alelade mevsim rahatsızlıklarından başka, Büyük Adam'ın hayatında geçirdiği mühim hastalıkları hatırlamağa çalışıyordum; tahattur edebildiklerim şunlardan ibaretti: Bingazi'de iken gözlerinde beliren arıza... Birinci Dünya Harbi içinde Carlsbat'a giderek tedavi ettirdiği böbrek rahatsızlığı... Olağanüstü çalışma ve yorgunluklar sonunda üç yıl arayla gelen -görünüşe nazaran- iki kalp krizi ve 1936 senesi Kasım ayında atlattığı zatürre tehlikesi...".

46 *Belgelerle Atatürk*, T.C. Milli Savunma Bakanlığı, Ankara, 1999, s.59: Eserde Atatürk'ün hastalığıyla ilgili yayımlanan ilk tebliğe de yer verilmiştir: "Atatürk'ün geçirmekte olduğu karaciğer rahatsızlığı son zamanlarda ağırlaşmış ve sıhhi durumu bugün resmî tebliğ ile neşredilmiştir. Bundan sonra da neşredilecektir. Bu vaziyet dolayısıyla Cumhuriyet Ordusunda inzibat ve teyakkuz hususlarına bir kat daha itina olunmasını ehemmiyetle rica ederim. 18.10.38 gün 286 sayı".

09.05’de vefat etmiştir. Atatürk’ün vefatı müdâvî [tedavi eden, iyileştiren] tabipler Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Dr. Mîm Kemal Öke ve Dr. Nihad Reşat Belger ile müşâvir [danışılan] tabipler Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Prof. Dr. Hayrullah Diker, Prof. Dr. Süreyya H. Serter, M. Kâmil Berk ve Dr. Abravaya Marmaralı’dan oluşan kurulun hazırladığı şu raporla tespit edilmiştir: “*Reisicumhur Atatürk’ün umumî hallerindeki vehamet dün gece 24’te neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün, 10 İkinci teşrin [Kasım] 1938 Perşembe sabahı saat dokuzu beş geçe büyük şefimiz derin koma içinde terkî hayat etmişlerdir*”⁴⁷.

Atatürk’ün vefatı sonrasında, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya imzasıyla 10 Kasım 1938 tarihinde bir hükûmet tebliği yayınlandı. Tebliğde hükûmetin içinde bulunulan bu hassas günde sorumluluklarını gereğiyle yerine getirerek görevinin başında olduğu, kurulu düzen ve vaziyeti idame konusunda Türk milletinin hükûmetiyle uyumlu olacağından şüphe duyulmadığı ve anayasa gereği Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda’nın Cumhurbaşkanlığı vekâleti görevini yerine getirdiği ifadeleriyle devletin sürekliliği vurgulandıktan sonra Atatürk ile ilgili olarak şu cümlelere yer verilmişti: “*Bugün ayrılığına ağladığımız büyük şefimiz Atatürk, her vakit Türk milletine güvendi, eserlerini bu güvenle yaptı, idamesi esbabını da istikmal[tamamlama, bitirme] ederek güvenle büyük milletimize bıraktı. Ebedî Türk milleti onun eserlerini ebediyetle yaşatacaktır. Türk gençliği onun kıymetli vediti [emanet] olan Türkiye Cumhuriyetini daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir. Kemal Atatürk, Türkün tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır.*”⁴⁸

Atatürk’ün naaşı İstanbul Üniversitesi Teoloji Enstitüsü Müdürü Ord. Prof. Dr. M. Şerafettin Yaltkaya’nın gözetiminde İslâm an’anesine uygun olarak yıkandıktan⁴⁹ sonra yine aynı gün, yani 11 Kasım 1938 Cuma günü, Güllhane Tıp Akademisi’nde görev yapan Prof. Dr. Lütfi Aksu tarafından tahnit [Naaşın bozulmasını engelleyen tıbbî işlem] edildi⁵⁰. Cenaze namazı ise naaşın Ankara’ya nakledileceği gün olan 19 Kasım’da kılındı⁵¹. Atatürk’ün cenaze töreniyle ilgili program 13 Kasım 1938’de Milli Müdafaa Vekili Kâzım Özalp’ın yayınladığı bir genelge ile duyuruldu. Genelge, resmî cenaze töreninin 21 Kasım 1938 Pazartesi günü yapılacağını, Atatürk’ün naaşının Ankara’ya nakline kadar, Dolmabahçe Sarayı Merasim Salonu’nda bulundurulacağını ve bu süre zarfında 6 üst rütbeli subay

47 *Aydın Tarihi*, S.60, Mükerrer, 1-30 İkinci Teşrin 1938, Basın Genel Direktörlüğü, s.20; *Ulus*, 11 Son Teşrin 1938; *Belgelerle...*, s.77; *Atatürk’ün Ölüm ve Anıtı*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları:168 (küratör ve yay. haz.: Turan Tanyer), Ankara, 2009, s.5; *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, (der.: Hulusi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s.660.

48 *Ulus*, 11 İkinci Teşrin 1938; *Cumhuriyet*, 11 İkinci Teşrin 1938; *Aydın Tarihi*, S.60 Mükerrer, 1-30 İkinci Teşrin 1938, Basın Genel Direktörlüğü, s.s.20-21.

49 Refik Ahmet Sevengil, “Atatürk’ün Cenaze Törenine Dair Hatıralar”, *İnkılâp Gençliği*, Yıl:1, S.5, İstanbul, 1952, s.s.18-19.

50 Akçiçek, a.g.e., s.82; *Atatürk’ün Ölüm...*, s.6.

51 Seyfullah Esin, “Atatürk’ün Cenaze Merasimine Dair Hatıralar”, *Türk Kültürü*, Yıl XIV, S.157 *Atatürk Sayısı*, s.22; Cenaze namazına ilişkin haber Anadolu Ajansı’nın 19 Kasım tarihli bülteninde şöyle yer aldı: “*Dolmabahçe sarayına gelince, burada hazırlıklar erkence başlamıştı. Büyük ölünün son ihtiram nöbetini bekleyen yaverleri ve dostları, büyük üniformalı subaylar, vali ve belediye reisi, bu hazırlıklara nezaret ediyorlardı. Sarayın büyük kapısı önünde yüzlerce çelenk var. Dolmabahçe’nin ağaçlı caddesi iki sıra çelenklerle bir çiçek sergisi halinde. İçerde merasim başlamadan, ailesinin talebi ile büyük ölünün namazı kılınmak suretiyle hususi merasim yapılıyor. Tekbir Türkçe verilmiş, namazı İslâm Tetkikleri Enstitüsü Direktörü Ordinaryüs Prof. Şerafettin Yaltkaya tarafından kıldırılmıştır.*”: Ali Güler, “Atatürk’ün Ölümü, Cenaze Namazı ve Defin İşlemi”, *Türkler*, C.16, Ankara 2002, s.512.

tarafından ihtiram nöbeti tutulacağını, 19 Kasım 1938 günü saat 08.30'da cenazenin Ankara'ya nakil sürecinin başlayacağını ve cenaze alayına Birinci Ordu Müfettişi Fahrettin Altay'ın komuta edeceğini içermektedir⁵². Ankara ile birlikte Türkiye'nin tamamında yapılacak cenaze törenine ilişkin hükümet şu kararları almıştı:

-Ankara'da cenaze töreni yapılacak olan 21 Kasım 1938'de ülkedeki resmi kurumlar ve okullar kapalı olacaktır. Özel kuruluşların da kapatılması için vilâyetler tarafından tavsiyelerde bulunulacaktır.

-Cenaze merasiminin ertesi gününe kadar bayraklar yarıya çekilecek, sinema, tiyatro, bar gibi eğlence yerlerinin kapalı tutulması da aynı şekilde sağlanacaktır.

-Atatürk'ün ölüm tarihi olan 10 Kasım'dan itibaren bir ay süreyle devlet memurları suare ve akşam yemeklerine katılmayacaklar ve kendileri de yemek daveti vermeyeceklerdir.

-İl ve ilçe merkezlerinde cenaze merasimi günü Atatürk'ün hatırasını anmak için merasimler ve konuşmalar yapılacaktır⁵³.

Atatürk'ün vefat haberi tüm yurttaki gibi İzmir'de de büyük bir üzüntü ile karşılandı. İzmirli Ataturk'ün vefatını Vali Fazlı Güleç'in, 10 Kasım 1938 Perşembe günü öğleden sonra vilâyet makamından kentten dört bir tarafındaki hoparlörler/ses yükselticiler aracılığıyla yaptığı konuşma ile öğrendi⁵⁴. 10 Kasım günü akşam saatlerinde ikinci baskısını yapan *Anadolu* gazetesi Atatürk'ün vefatını "*Büyük Atamız kaybettik ve tarihe verdik. Türk Milleti sağ olsun. Meclis Yarın Toplanıyor!*" şeklinde duyuruyordu. Haberin devamında Türk milletinin, yeni lideri etrafındaki yerini alarak ülkenin gelişiminin devam edeceği de ifade edilmekteydi⁵⁵. *Anadolu* gazetesi 11 Kasım 1938 tarihli nüshasında Atatürk'ün ölüm haberini ve İzmir'in acısını bir kez daha kalın ve siyah puntolarla "*İzmir İstirap ve Gözyaşı İçinde-Onu Yetiştiren Millet ve Onun Kurtardığı Vatan Varolsun!*" başlığını kullanarak vurguladı. Yine aynı gün, şehir meclisinde yapılan toplantıda dönemin Belediye Başkanı Behçet Uz; Atatürk'ün yalnızca Türk milletinin değil, diğer milletlerin de saygısını kazanmış bir lider olduğunu, bu büyük acıya rağmen O'nun Türk milletine kazandırdığı değerlere bağlılık hisleriyle, gelecek kuşakların rejimi, devrimleri ve cumhuriyeti koruyacaklarını dile getirdi. Behçet Uz'un konuşması sonrası beş dakikalık saygı duruşu gerçekleştirildi⁵⁶.

52 *Belgelerle...*, s.s.129-131

53 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 30.18.1.2/85.98.11; *Ulus*, 16 İkinci Teşrin 1938; *Cumhuriyet*, 16 İkinci Teşrin 1938; Hakan Uzun, "Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni", *Atatürk Yolu*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, S.43, Bahar 2009, s.535.

54 *Anadolu*, 11 Kasım 1938: "*Sayın Vatandaşlarımız; Büyük Şefimiz Atatürk, bugün saat 9.05'de vefat etmişlerdir. Onu yetiştiren millet ve onun kurduğu vatan sağ olsun! Bu haber, hepimizi elemelere, kederlere garketti. Hepimiz müteessirsiniz. Bu teessürde haklıyız; fakat bağrımıza taş basarak tahammül göstermemiz ve işimize, gücümüze devam etmemiz icap eder. Yapılacak merasimleri biz programlayıp sizi haberdar edeceğiz. İşlerimizde yalnız kendimiz için değil, aynı zamanda vatan ve milletimiz için çalışmakta olduğumuzu düşünerek teessür seokiyle işlerde gevşeklik göstermemek lazım gelir. Sizlere hepimize ayrı ayrı yürekten taziyelerimi sunarım. Milletimize vatanımıza ebediyet ve saadet dilerim.*"

55 *Anadolu*, 10 Kasım 1938, II. Baskı; Bu dönemde İzmir'in diğer önemli gazeteleri olan Yeni Asır ve Halkın Sesi yayın hayatına ara vermiş durumdaydı. İzmir Kent Arşivi'nde bulunan gazete koleksiyonlarından adı geçen gazetelerin 1938 yılı Aralık ayından itibaren yeniden yayınlanmaya başladığını öğreniyoruz.

56 *Anadolu*, 11 Kasım 1938; Behçet Uz'un konuşmasından sonra Avukat Mustafa Münir Birsel söz

Atatürk'ün vefatıyla ilgili olarak, 16 Kasım günü saat 14.00'de, üniversite öğrenimlerini Ankara'da devam ettirmekte olan İzmirli gençler, Ulus Meydanı'ndaki Atatürk Anıtı'na çelenk koydular. Aynı anda, İzmir'deki gençler de Cumhuriyet Meydanı'ndaki Atatürk Heykeli önünde toplanarak hoparlörler aracılığıyla Ankara'daki İzmirli gençlerin söylevlerini dinlemişler ve Atatürk Heykeli'ne çelenk koymuşlardı⁵⁷. Bu arada, alınan karar gereği 21 Kasım 1938 Pazartesi günü Ankara'da yapılacak cenaze töreninde İzmir'i temsil edecek olan Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz, Cumhuriyet Halk Partisi temsilcisi Reşad Leblebicioğlu ve halk temsilcisi sıfatıyla Avukat Münir Birsnel, Başkente hareket ettiler⁵⁸.

21 Kasım 1938 tarihinde tüm yurttaki olduğu gibi İzmir'de de gerçekleştirilecek olan törene ilişkin hazırlanan program, 18 Kasım 1938 tarihli *Anadolu* gazetesinde halka şöyle duyuruldu:

- 21 Kasım Pazartesi günü resmî ve yarı resmî daireler, kurumlar ve okullar kapanacaktır. Özel kurumların aynı gün sabahdan ve kahvehanelerle lokantaların saat 13.30'dan saat 17.00'ye kadar kapalı bulunmaları ilgililerden rica olunur. Eğlence yerleri Atatürk'ün vefat gününden itibaren olduğu gibi 22.11.1938 Salı gününe kadar kapalı kalacak ve yarıya çekilmiş bayraklar durumlarını aynı güne kadar koruyacaklardır.

- Törenden bir gün evvelki Pazar akşamı saat 21.00'den itibaren bütün parti ve ocak binalarında ya da yerleşim birimlerindeki geniş alanlarda halk toplanacak ve kendilerine partili ilgililer tarafından Atatürk'ün hayatı ile gençliğe hitabe okunacaktır.

- 21 Kasım 1938 Pazartesi günü saat 11.00'de İzmir ve Karşıyaka Halkevlerinde birer toplantı yapılacak, Atatürk'ün hayatı hakkında birer söylev verilecek, gençliğe hitabesi okunacak ve üç dakikalık saygı duruşuyla halkevlerindeki tören sona erecektir. Halkevlerinde o gün için başka hiçbir faaliyet olmayacaktır.

- Ankara'daki cenaze törenine uyularak şehrimizde yapılacak törene, 21.11.1938 Pazartesi günü saat 14.00'de Atatürk Heykeli önünde başlanacaktır.

- Törenden yarım saat önce ordu mensupları, öğrenciler, sporcular, Cumhuriyet Halk Partisi örgütü, dernekler ve memurlar komite tarafından gösterilecek olan numaralı yerlerini almış bulunacaklardır. Adı geçen teşekküller yerlerini aldıktan sonra en az ikişer kişilik gruplar halinde çelenklerini Cumhuriyet Heykeli'ne bırakacaklardır.

- Askerî Bandonun çalacağı İstiklâl Marşından ve matem marşlarından sonra konuşmalara geçilecektir. Saat 16.00'da üç dakikalık saygı duruşu gerçekleştirilecektir. Saygı duruşundan sonra heykel önündeki altı oklu meşaleler yakılarak süngülü nöbetçi erlere teslim edilecek ve resm-i geçit başlayacaktır⁵⁹.

alarak, Türk milletinin en büyük varlığını kaybettiğini, İzmir'in maddi-manevî varlığını borçlu olduğu Atatürk'ün ölümüyle büyük bir acı yaşadığını ve İzmir halkının Türkiye Cumhuriyeti'ni varlığının son zerresine kadar koruyacağını belirtti. Şehir Meclisi üyesi Belkıs Bilman ise konuşmasında Atatürk'ün kadın haklarına verdiği önem üzerinde durdu. Aynı toplantıda Avukat Baha Yörük ve Atif İnan da birer konuşma yaptı.

57 *Anadolu*, 16 Kasım 1938.

58 *Anadolu*, 17 Kasım 1938; Heyetin Ankara'ya götüreceği gümüş işlemeli çelenk İzmir Belediyesi tarafından İstanbul'da yaptırılmıştır.

59 *Anadolu*, 18 Kasım 1938.

21 Kasım Pazartesi günü saat 14.00'e doğru emsali görülmemiş bir kalabalık Cumhuriyet Meydanı'nı doldurdu. Törende Vali Fazlı Güleç, Tümgeneral Rasim Aktağu, İzmir milletvekilleri, konsololar, hükümet erkânı hazır bulunuyorlardı. Çağdaş gözlemcilerin kayıtlarına yansıdığı biçimiyle; civar binaların duvarlarının üzeri, deniz kenarına yanaştırılan şatlar [sığ sulara ağır yükleri taşımak için kullanılan, altı düz bir çeşit tekne] baştanbaşa halkla dolu idi. Meydandaki kalabalık, kıpırdamaya bile imkân bırakmayacak kadar fazlaydı. Bebeklerini kucaklarına alan genç bayanlar, gençlerin kollarına girmiş yürümeye gücü yetmeyen ihtiyarlar görülmeye değer bir manzara oluştururken, Atatürk Heykeli'ne konulan yüzlerce çelenk, kaidenin üzerinden parka kadar taşıyordu. Atatürk'ün heykeli, adeta bir çiçek bahçesini andırıyordu. Tören saat 14.00'de İstiklâl Marşı ile başladı. Onu takiben bando tarafından çalınan matem marşı dinlendi. Heykel önünde hazırlanan kürsüye çıkan Vali ve Parti Başkanı Fazlı Güleç şu tarihi konuşmasını yaptı: "Sayın Vatandaşlarım, maddî varlığı aramızdan ayrılan, Türkiye varlığının büyük kurucusu Kemal Atatürk bugün defnediliyor. Milli tasamız büyüktür; çünkü kayıp da büyüktür. 24 gün önce bu meydanda Cumhuriyetimizin 15. yıldönümü kutlanırken gelecek nesillere karşı, onların erişemeyeceği mutluluk olarak Atatürk'le beraber yaşamamızla övündük. Haklı olduğumuz ve uzamasını dilediğimiz bu övünç ne yazık ki sona ermiş bulunuyor.

*Arkadaşlar; Türk milleti Kemal Atatürk'ün şahsında büyük bir komutan, dahi bir siyasi ve kurucu, büyük bir kurtarıcı kaybettiğinden haklı bir matem içindedir. Milli Türk camiası içinde Atatürk'e İzmir'in hususi rabitasını [bağını] icap ettiren tarihi sebepler izahattan müstağnidir [gerek yoktur]. Bundan ötürüdür ki İzmir'in tasası da daha büyük, gönül yarası daha derindir. Vatandaşlar bu onulmaz tasa içinde bize teselli verecek nokta Büyük şefin eserleri ve koyduğu kendine mahsus ölmez rejimle temin ettiği, ebediliğine ve eserleriyle ve bilhassa orijinal rejimi, hükümet idare ve sistemiyle bize ve bizden sonra gelen nesillere ebedi bir kudret hazinesi olarak kalacağı ve onun hatırası Türk milleti için enerji kaynağı olarak yaşayacağı imanidir. Bu imanda büyük önderin, ölmezliği de mündemistir [vardır]. Bundan sonra bize düşen hizmet onun eserini, onun rejimini, onun inkılâp umdelerini [ilkelelerini] kıskançlıkla korumak ve onun büyük idealini tahakkuk ettirerek Türk camiasını muasır medeni seviyelerden daha üstün medeniyet seviyesine ulaştırmaktır. İdealimizin tahakkuk ile hem Önderimizin ruhunu şad etmiş hem de felekten onun intikamını almış olacağız."*⁶⁰

Bu konuşmadan sonra Belediye Başkan Yardımcısı Suad Yurtkoru, Atatürk'ün İzmir için söylediği "Bu güzel memleket hiç düşmana bırakılır mı?" sözünü hatırlatarak başladığı konuşmasında; "...şu an 17 milyon Türkün ayakta olduğunu ve göğüslerimizi gererek Türklüğümüz, namusumuz üzerine ant içerek Atatürk'ün yolundan ayrılmayacağımızın haykırılması gerektiğini" işaret ederek Türk ulusunun akıl ve vicdanına seslenmiş oluyordu⁶¹. Kız Lisesi öğretmenlerinden Kevser Acarlar konuşmasında Yurtkoru gibi ant içme önerisini yineledi. Yüz bin kişiyi aşkın kalabalık coşkulu ve heyecanlı bir şekilde bu öneriyi kabul ederek hep birlikte şöyle haykırdı: "Büyük Atatürk! Birinci vazifemiz Türk İstiklal ve Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetimizin ve istikbalimizin yegâne temeli olan bu en kıymetli hazineden bizi mahrum etmek isteyenlere karşı içinde bulunduğumuz vaziyetin imkân ve şeraiti ne olursa olsun vazifeye atılacağız. Bu mukaddes davamıza, inkılâbımıza ve senin bütün eserlerine canımızı, kanımızı adadık. Biz İzmir halkı kadın, erkek, genç, ihtiyar, küçük, büyük hep-

60 Anadolu, 22 Kasım 1938.

61 Anadolu, 22 Kasım 1938.

miz Türklüğümüze yakışan bir sadakatle bu sözden dönmeyeceğimize namus ve şerefimiz üzerine and içiyoruz."⁶²

Örneğine az rastlanır bir birliktelikle içilen bu ant tüm İzmir'i ve İzmirli derinden etkiledi. Varlığını, bağımsızlığını ve en önemlisi de Cumhuriyetini borçlu olduğu Ata'sını İzmir bir başka uğurladı son yolculuğuna. 22 Kasım 1938 günü *Anadolu* gazetesinin cenaze töreni ile ilgili başlığı şöyleydi. "Öksüz Kalan İzmir Her Vatan Parçası Gibi Dün İstirap ve Matemle İnledi."

Ant içme töreninden sonra Erkek Lisesi öğrencilerinden Nihat Soysal ve Tahir Yorgancı; Kültür Lisesinden Orhan Mete ve Sadettin Coşkun; Cumhuriyet Kız Enstitüsü öğretmeni Nedime Tazal, Kız Öğretmen Okulu öğrencilerinden Sebahat Seyhan ve Muhsine Coşar, Devrim Ortaokulu öğrencisi Hüsnü Başbey, Tilkilik Ortaokulu öğrencisi Burhaneddin Şarbalkan, halktan Necip Özyaman, Kız Kolejinde Ferzan Kocagöz tarafından Atatürk'le ilgili şiirler okundu. Türkiye'nin her tarafında olduğu gibi İzmir'de de saat 16.00'da üç dakikalık saygı duruşu gerçekleştirildi. Saygı duruşunun ardından Atatürk'ün heykeli önündeki altı meşalenin yakılması suretiyle geçit törenine başlandı. İzmir valisi, garnizon komutanı, milletvekilleri, yüksek rütbeli subaylar ve konsolosların saygı geçişini, öğrencilerin ve halkın saygı geçişleri takip etti. Bütün tören hoparlörler ile şehrin her köşesinden halka dinletildi. Gece boyunca Türkiye Cumhuriyeti'nin temel dayanağı olan Altı Ok'u temsil eden altı meşale ile heykel ışıklandırıldı. Meşalelerin bulunduğu bölgede askerler ve halk sabaha kadar nöbet tuttu.

Sonuç

Düşünceleri yalnızca Türk ulusuna değil, mazlum uluslara ve çağdaş dünyaya yönelik olan ve bu nedenle UNESCO gibi dünya çapında ağırlığı olan bir kurumun, insanlık için örnek kişi olarak gösterdiği Atatürk; Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonrasında yapmış olduğu bir konuşmasında, çağdaşlaşma savaşını kastederek, asıl savaşın yeni başladığını ifade etmişti. Şüphesiz ki çağdaşlaşma savaşının başarıya ulaşması, bu savaşın lideri olan Atatürk'ün halkı ile bütünleşmesine ve ülke sorunlarının farkında olmasına bağlıdır. Atatürk'ün yurt gezileri incelendiğinde dört ay gibi oldukça uzun bir süreyi İzmir'de geçirdiği görülür. Ömrünü ülkesine ve milletine adanmış, Türk Devriminin lideri ve modern Türkiye'nin yaratıcısı Atatürk'ün ölümü, ülke çapında olduğu kadar tüm dünyada da geniş yankı uyandırmıştır. Yaşadığı yüzyıla damgasını vuran Atatürk'ün aziz hatrası önünde saygıyla eğilen tüm dünya karşısında gurur duymamak elde değildir. Ülkenin her köşesi gibi İzmir de varlığını ve bağımsızlığını Mustafa Kemal Atatürk'e borçludur. Bu nedenle günümüzde, İzmir kentinin; tüm Türk ulusunun asli cevherine de yansıdığı üzere Kemalizm'in kalesi olmasına şaşırılmamalıdır.

62 *Anadolu*, 22 Kasım 1938.

KAYNAKÇA

I- Arşivler Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0./2.11.10.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..18.1.2/85.98..11.

II- Gazete ve Dergiler

Ahenk

Anadolu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Atatürk Yolu

Aydın Tarihi

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

Hürriyet

İnkılâp Gençliği

İzmir Tarih ve Toplum

Yeni Astar

Türk Kültürü

Ulus

III- Kitap ve Makaleler

AFETİNAN, A, *İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat-4 Mart 1923, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.*

AKÇİÇEK, Eren, *Mustafa Kemal Olmak, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.*

_____, *Atatürk'ün Hastalıkları ve Ölümü, Güven Kitabevi, İzmir, 2005.*

ARI, Kemal, *İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin, Üçüncü Kılıç, Genişletilmiş 3. Baskı, Zeus Kitabevi, İzmir, 2009.*

ARIKAN, Zeki, *İzmir Basınından Seçmeler, 1872-1922, Cilt:I, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2001.*

- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.
- Atatürk'ün Ölüm ve Anıt kabir'e Nakil Günleri*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları:168, Küratör ve Yayına Hazırlayan: Turan Tanyer, Ankara, 2009.
- Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, (der.: Hulûsi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (1906-1938)*, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- Atatürk'ün Yanı Başında*, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri.
- Ulus'unun Hatıraları*, (der.: M. Kemal Ulusu), Doğan Kitap, İstanbul, 2008.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Atatürk Hayatı ve Eseri, Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- Belgelerle Atatürk*, T.C. Milli Savunma Bakanlığı, Ankara, 1999.
- BOZOK, Salih, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, (yay. haz.: Can Dünder), Doğan Kitap, İstanbul, 2001.
- CEBESOY, Ali Fuat, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul, 1967.
- ÇETİNER, Yılmaz, *Son Padişah Vahdettin*, İstanbul, 1993.
- "Dışişleri Bakanı Dr. Teofik Rüştü Aras'ın Anıları, Atatürk'ün Kaybettiği Tek Savaş"*, (yay. haz.: Sadun Tanju), *Hürriyet*, 10-11 Kasım 1987.
- DİRİK, K. Doğan, *Vali Paşa Kâzım Dirik, Bandırma Vapurundan Halkın Kalbine*, Yayın Danışmanı: Kemal Arı, Güner Yayınları, İstanbul, 2008.
- ESİN, Seyfullah, *"Atatürk'ün Cenaze Merasimine Dair Hatıralar"*, *Türk Kültürü*, Yıl: XIV, S.157 Atatürk Sayısı.
- GÖNLÜBOL, Mehmet-SAR, Cem, *"1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası"*, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- GÜLER, Ali, *"Atatürk'ün Ölümü, Cenaze Namazı ve Defin İşlemi"*, *Türkler*, C.16, Ankara, 2002.
- GÜREL, Ahmet, *"Gazi'nin İzmir Günleri"*, *İzmir Tarih ve Toplum*, S.3, Aralık, 2008.
- İzmir Yollarında, Atatürk'ün Batı Anadolu Gezisi 14 Ocak 1923-20 Şubat 1923*, (yay. haz.: Mehmet Önder), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989.
- Kılıç Ali, *Atatürk'ün Son Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- KOCATÜRK, Utkan *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- Lord Kinross, *Atatürk*, İstanbul, 1972.
- MANGO Andrew, *Atatürk*, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000.
- ÖKTE, Ertuğrul Zekai, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1931)*, Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

- ÖNDER, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.
- ÖZCAN, Nezahat, "Atatürk'ün Kastamonu Ziyareti ve Bu Ziyaretin Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.57, C.XIX, Kasım 2003.
- PALAZOĞLU, Ahmet Bekir, *Atatürk'ün Okul Gezileri*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- PINAR, İlhan, *Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir- Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir, 1608-1918*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001.
- SERÇE, Erkan-YILMAZ, Fikret-YETKİN, Sabri, *Küllerinden Doğan Şehir*, İzmir Büyükşehir Şehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2003.
- SEVENGİL, Refik Ahmet, "Atatürk'ün Cenaze Törenine Dair Hatıralar", *İnkılâp Gençliği*, Yıl:1, S.5, İstanbul, 1952.
- SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı ve Kredi Bankası A. Ş. Yayınları, İstanbul, 1973.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., *Atatürk ve Afganistan*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.
- TURAL, Mehmet Akif, "Cumhurbaşkanı Halkın Arasında Atatürk'ün Yurt Gezileri", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.
- UZUN, Hakan, "Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni", *Atatürk Yolu*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, S.43, Bahar 2009.
- ÜLKER, Necmi-GÜNAY, Vehbi-DAŞDEMİR, Latif, *İzmir'in Sevinç Günleri, Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri*, Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir, 2009.
- YİĞİT, Nuyan, *Atatürk'le 30 Yıl, İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.